

Értelmezési stratégiák megfigyelhetősége a visszafordítás módszerének segítségével*

Gálosi Adrienne

Az alábbiakban egy olyan kísérletről fogok beszámolni, amelyet a Janus Pannonius Tudományegyetem Továbbképző Központjában folyó fordítóképzésben résztvevő hallgatókkal végeztem. A kísérlet során a hallgatóknak angol nyelvről magyarra és magyar nyelvről angolra kellett fordítaniuk és többszörösen visszafordítaniuk különböző szövegeket. A kísérlet célja az volt, hogy megpróbáljon fogódzókat találni ahhoz, hogy a fordítás, a szövegértelmezés (interpretáció) és az értés fogalma mennyiben feltételezi szükségszerűen egymást, mennyiben különül el egymástól, és hogy összefüggésük és/vagy elkülönülésük mennyire figyelhető meg a fordítási produktumban magában.

Tanulmányom hozzájárulás kíván lenni ahhoz a kutatási irányzathoz, amelyet talán Gideon Toury képvisel a legkövetkezetesebben, miszerint empirikus módszerek segítségével kell a fordításelméletet egyre inkább deskriptív tudománnyá tenni. Szerinte csakis megfelelő számú tapasztalati kísérlet után, azoknak elméletbe ágyazott deskriptív elemzésével lehetséges magyarázó elveket keresni a fordítói tevékenység leírásához. A megfigyelésen alapuló elvek azután ismét a teóriához adnak visszacsatolást. Ennek alapján ő elképzelhetőnek tartja bizonyos fordítási törvényszerűségek leírását, amelyek azonban mindig tentatívák, közelítők, és mindig feltételes módban kell megfogalmazni őket (Toury 1993).

A vizsgált három fogalmat – fordítás, interpretáció és értés – a jelen kontextusban nem tekintem azonosíthatónak, sőt pontosan arra voltam kíváncsi, hogy a visszafordítás segítségével tetten érhetőek-e olyan jelek, amelyek e három fogalom elkülönülését, különböző működési stratégiájukat megmutatnák. Hangsúlyozom, hogy e három fogalom ilyen elkülönítését csak e gyakorlati kísérlet számára tartanám fenn, mivel ezeknek egy szélesebb filozófiai nyelvfelfogásban való értelmezése meglehetősen problematikus.

Az európai filozófiai hagyomány két manapság meghatározó áramlata, a hermeneutika és a dekonstrukció számára a nyelv problematikája jelenti azt a mezőt, melyben mind a hagyományos metafizika, mind a létmegalapozást illető kérdések vizsgálhatók. Ezen keretben manapság megfigyelhető, hogy a fordítás fogalma a filozófiában is központi helyre kerül, mert benne olyan hagyományos fogalmak, mint jelentés, referencia, interpretáció explicit módon válnak problematikusává.

A filozófia azonban a fordításelmélettől eltérően minden nyelvhasználatot eleve „transzlációként” értelmez (pl. Derrida 1985). A fordíthatóság tézise ezen elgondolásokban a filozófia eredetéig visz vissza. Itt a fordítás minden olyan

* Megjegyzés: A IX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (Veszprém, 1999 április) *Fordítás és tolmácsolás* szekciójában elhangzott előadás írott változata.

definíciója kérdéssé válik, miszerint a fordítás átvitel, reprodukció, reprezentáció, ekvivalencia, vagy az eredeti jelentés kommunikálhatósága lenne. Ami világosan megmutatkozik a fordításban ezen elméletek számára, az nem a nyelvnek valami külső dologra való referencialitása, hanem magára a nyelvre való vonatkozása.

Ezt az elméleti különbségtételt fontosnak tartottam megjegyezni, mivel a fordításelmélet erősen interdiszciplináris terület, és ezért a fordításról való gondolkodásunkat állandóan érik hatások az egyéb tudományterületek felől. (A hermeneutikának már eddig is jelentős befolyása volt a fordításelméletre, főként Gadamer hatása jelenik meg pl. Steiner (1975) vagy Paepcke (1986) munkáiban). Mindez persze nem jelenti azt, hogy fordítások empirikus vizsgálata esetén ne feltételezhetnénk e fogalmak különválását, és ne kezelhetnénk őket támpontokként az egyes fordítások elemzésénél. A fordítóképzésben pedig e fogalmak különválasztása egyenesen elengedhetetlen.

1. A kísérlet résztvevői

A kísérletben posztgraduális fordítóképzésben résztvevő hallgatók vettek részt, akiknek többsége már rendelkezett nyelvszakos diplomával, több-kevesebb fordítói tapasztalattal, valamint elméleti képzésben is részesült. Így, ha nem is gyakorlott fordítók készítették a fordításokat, de mégis olyanok, akik nem tekinthetők teljesen laikusnak.

2. A szövegek kiválasztása

A kísérlethez nyolc különböző forrásszöveg szolgált kiindulópontként, ezek közül négy forrásszöveg angol nyelvű volt, négy pedig magyar nyelvű. Az angol és magyar szövegeket megpróbáltam hasonló tematika alapján válogatni. Az első rendező elv az volt, hogy lehetőleg elkerüljem a szövegtipológiai különbségeket. Túlzottan is egyszerűnek tűnt volna például Katharina Reiss követni egy szövegtipológia szerinti válogatásban (Reiss 1971). Reiss a különböző szövegtípusokat a Bühlertől (1936, 1965) átvett különböző nyelvi funkcióknak felelteti meg, és az így elkülönített szövegtípusok nála eltérő fordítási stratégiákat követelnek meg.

De mivel én nem azokra a nyilvánvaló különbségekre voltam kíváncsi, amelyek például egy vers és egy jogi szakszöveg fordításakor felmerülnek, és ezt a fajta merev kategorizálást egyébként is sokan bírálták már, ezért inkább Mary Snell-Hornby ún. prototipológiájához fordultam. Snell-Hornby illúzióinak tartja a szövegek fajtáinak objektív módon való elkülöníthetőségét. Ő sokkal rugalmasabb rendszerét adja a szövegtípusoknak és a hozzájuk kapcsolódó fordítási kritériumoknak. Az ő rendszeréből a legkevésbé definiált kategóriát választottam, az „általános nyelvi fordítást”, amin Snell-Hornby az újságnyelvet és az általános információkat tartalmazó szövegeket érti (Snell-Hornby 1988: 32). Az általam választott összes szöveg újságcikk részlet, mindegyik ugyanazon tipológiai kategóriába tartozik, tehát ennyiben elvileg ugyanazok a fordítási kritériumok vonatkoznak rájuk.

A kísérlet nyilvánvaló hiányossága, hogy a hallgatók szövegrészleteket és nem teljes szövegeket fordítottak, tehát a szövegek nem álltak rendelkezésükre teljes terjedelmükben és teljes befogadási kontextusukban. Ennek azonban nyilvánvaló gyakorlati akadályai voltak, hiszen így rengeteg lett volna a fordítandó anyag mennyisége. A szövegek között szerepelt két tematikailag párhuzamos szöveg, amelyek teljes terjedelemben rendelkezésre álltak, és a válogatás során igyekeztem olyan szövegrészleteket találni, melyek önmagukban is egész-ként kezelhetőek, de ez valóban nem egyenértékű azzal, mintha teljes szövegeket kaptak volna a hallgatók.

A kísérlet szövegei tehát nem tipológiailag, hanem tematikusan különböztek egymástól. A négy téma a következő volt: (1) Társadalom/életmód, (2) Közélet/politika, (3) Gazdasági élet, (4) Kultúra/tudomány. A fenti négy témakörből az alábbi szövegeket választottam ki fordításra:

(1) Társadalom/ életmód:

magyar → angol: A gyerekek *akarnak* tanulni (*Patika magazin* 1998 december)

angol → magyar: Children of the corn (*Newsweek* 1995. augusztus 28.)

(2) Közélet/ politika:

magyar → angol: Okosak, pontosak, önkényesek... (*HVG*, 1998. december 26.)

angol → magyar: The tory mps who dress to kill style (*Observer* 1998 december)

(3) Gazdasági élet:

magyar → angol: A makrogazdaság várható jellemzői (*M&M* 1998/5.)

angol → magyar: Plaudits for the Dutch model (*Financial Times* 1997. okt. 23.)

(4) Kultúra/ tudomány:

magyar → angol: Szüksége van-e az európai demokráciának kulturális elitre (*Kritika* 1998/12.)

angol → magyar: Philosophers that Sophie skipped (*The Economist* 1996 december)

Természetesen mindegyik szöveg „kevert”, tehát különböző regiszterbe tartozó nyelvhasználat jellemző rájuk. A Reiss-féle kategóriák tartalom/ábrázolás, forma/kifejezés és felhívás elemei is eltérően valósulnak meg bennük. Mégis azt gondolom, hogy azonos kritériumrendszerrel lehet közeledni hozzájuk.

3. A forrásnyelv kiválasztása

Miért használtam forrásnyelvként mindkét nyelvet? Mivel többek között arra voltam kíváncsi, hogy a fordítások során megmutatkozik-e valamiként, hogy a fordító mennyire érti, hogyan értelmezi a fordítandó szöveget. Ezért ebből a

szempontból egyáltalán nem közömbös, hogy az eredeti szöveg a fordító anyanyelvén íródott-e vagy sem. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a fordítási műveletnek denotatív modellként való értelmezését, amely szerint az eltérő nyelvi jelek azonos denotátumokat fednek, legyenek azok akár objektumok, akár mentális entitások, elégtelennek tartom.

Ugyanolyan kérdéses az interpretációs folyamat működése egyetlen nyelven belül is. Az anyanyelvi szöveg esetében sem egyértelműen zajlik le az olvasással párhuzamosan az automatikus értés. Az idegen nyelvi szöveg megértése esetén sem jelent a megértés egyúttal – akár reflektálatlan – fordítást. Feltételeztem, hogy a hallgatók a két nyelv esetében más-más értelmezési/fordítási stratégiát használnak, és ennek okai nemcsak a nyelvek közti különbségekben keresendők.

4. A kísérlet megszervezése

Minden forrásszöveg négy fordítási fázison ment keresztül:

Angol forrásnyelv esetén:

1. lépés: angolról magyarra (AM),
2. lépés: magyarról angolra (AMA),
3. lépés: angolról magyarra (AMAM)
4. lépés: magyarról angolra (AMAMA)

Magyar forrásnyelv esetén:

1. lépés: magyarról angolra (MA),
2. lépés: angolról magyarra (MAM)
3. lépés: magyarról angolra (MAMA)
4. lépés: angolról magyarra (MAMAM)

Az angol forrásszövegből kiinduló fordítássorozat angol szöveggel, a magyar forrásszövegből kiinduló fordítássorozat magyar szöveggel végződött. A fordításokat a hallgatók otthon készítették, az elkészített fordítást mindig egy másik hallgató kapta meg „továbbfordításra”. Egymás munkájáról a hallgatók nem tudtak, a szövegeket mindig külön kapták meg, amikor a többiek nem voltak jelen. Ennek oka az volt, hogy még a lehetőségét is el akartam kerülni annak, hogy a hallgatók fordításuk elkészítésekor bármilyen információt, tanácsot kérjenek az előző szövegváltozat elkészítőjétől. (Kár, hogy ugyanaz a fordító nem tudja saját fordítását naivul visszafordítani!)

Mivel a kísérlet célja az volt, hogy többet tudjunk meg a szöveg értésének, értelmezésének és fordításának viszonyáról, szólnom kell néhány szót a fordítás folyamatára vonatkozó kutatások eddigi eredményeiről.

5. A folyamatközpontú fordításkutatás

Toury idézi könyvében James Holmes felosztását, amely szerint a leíró fordítástudománynak három alapvető iránya van: (1) folyamat-központú, (2) produktum-központú, (3) funkció-központú, annak megfelelően, hogy az adott elmélet szerzője a fordítás mely aspektusának ad prioritást (Toury 1995).

E hármasság tagozódás kétségkívül megfigyelhető a fordítástudományi szakirodalomban. Manapság a **funkció** szempontja, vagyis a fordítás, mint kultúrák közti kommunikáció értelmezése kap a legnagyobb szerepet. A három megközelítés, mint ahogy azt Toury is mondja, kölcsönös függőségben van egymástól. Nyilvánvaló, hogy az elsőről, vagyis a fordítási **folyamatról** tudunk a legkevesebbet, arról, hogy mi történik a fordító fejében fordítás közben.

Erre a kérdésre többen próbáltak választ adni pszicholingvisztikai módszerek segítségével. Ennek a kutatásnak a legtipikusabb példája az introspekciós jegyzőkönyvek készítése („thinking-aloud protocols” rövidítve: TAP). Ezekben a kísérletekben fordítókat vagy diákokat arra kértek, hogy hangosan mondjanak el mindent, ami fordítás közben az eszükbe jut, és ezt magnón rögzítették, majd elemezték. Ilyen kísérleteket végzett Hans Dechert és Ursula Sandrock 1986-ben, Hans Krings 1987-ben, vagy Wolfgang Lörcher 1991-ben. Nem kívánom részletes kritikáját adni ezeknek a kísérleteknek, de azt hiszem nem érték el céljukat, ami az lett volna, hogy felnyissák a „fekete dobozt”, kiderítsék, mi játszódik le a fordító fejében fordítás közben.

De valóban bele kell-e látnunk a fordító fejébe ahhoz, hogy a fordítási folyamat megértéséhez közelebb jussunk? Nem visz-e közelebb a folyamat megértéséhez a párhuzamos szövegek vizsgálata?

Ha párhuzamos szövegeket vetünk össze, akkor ami elsődlegesen előttünk áll, mint vizsgálandó anyag, az valóban nem a fordító feje, hanem a szöveg. Ha a szövegek módosulásait, törvényszerűségeit figyeljük meg, akkor joggal érhet a vád, hogy az eredményt vizsgáljuk, és nem a folyamatot. De azt gondolom, hogy amikor szövegeket vizsgálunk, a szövegben megszólaló nyelvben, mindig megmutatkozik az értelmező, értő nyelv, az, ahogyan a nyelv önmagát beszéli, a szöveg önmagát teremti a fordító által.

Tévedésnek gondolom, ha valaki a fordítási stratégiák nyomába eredve a fordító fejét szeretné kinyitni. Ez nemcsak hogy lehetetlen, de felesleges is, hiszen a szövegeken keresztül élénk táruló nyelv önmagában hordozza saját törvényszerűségeit, vagy éppen azt, ahogyan ezek alól kisiklik. A szövegekre vonatkozóan csakis a szövegekből olvashatunk ki valamit, és ez a mi „kiolvasásunk” talán éppen az a fordítási stratégia, amivel a fordító dolgozik.

Ezért választottam módszernek ugyanazon szöveg többszöri átfordítását. Dolgozzon a szöveg! Ennyi átfordításon keresztül a szöveg óhatatlanul módosulásokon megy keresztül, mivel mindegyik fordítást más-más fordító végzi. Ilyenkor leginkább az egyes szövegek természetére vonatkozóan tudunk meg dolgokat, de mint mondtam, véleményem szerint ez egyben azt is jelenti, hogy az egyes szövegekhez való fordítási, értelmezési viszonyról is képet kaphatunk.

Szeretném hangsúlyozni, hogy ezzel a visszafordítási kísérlettel egyáltalán nem gondolom azt, hogy a nyelvek között tranzitív kapcsolat lenne. Ez a játékos kísérlet éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Semmilyen fordítás nem reciproka forrásnyelvi eredetijének. Ez a kísérlet mondhatni eleve „kudarra ítéltetett” volna, ha pozitív kimenetként egyenértékű megfelelésekre számítok. Kosztolányit idézem, aki szerint „Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma, új **értelmi** és érzelmi törvényekkel”. Éppen ezeknek a különböző értelmi törvényeknek az egymásra vonatkozása az, ami számomra érdekes volt.

6. Szövegmodosulások

Milyen mértékű szövegmodosulások voltak megfigyelhetőek az egyes fordítás-sorozatok esetében? Mindegyik fordítássorozat esetében elmondható, hogy ahol a **forrásnyelv a magyar volt, a sorozatos fordítás során sokkal kevesebb módosulás, torzulás következett be**, mint a hasonló témájú, de angol kiindulású fordítássorozat esetében.

Ennek magyarázatát lehet adni a szintén Toury által bevezetett „discourse transfer” fogalmával, ami nála azt jelenti, hogy az idegen nyelvi szöveg sajátosságai átkerülnek a fordított szövegbe. Ennek okát ő „az általános kognitív törvényben” látja, mely alapján elkerülhetetlen bizonyos mértékű interferencia, hiszen a fordító két rendszer között végez állandó gyors átváltásokat (Toury 1993: 29).

A szövegek értelmezéséből kiindulva egyértelműen alátámasztható a szöveg-szintű transzfer jelenléte. Ha a forrásnyelv magyar volt, melynek értelmezése könnyebb volt a fordítók számára, a fordításban is megőrizték az eredeti szöveg jellegzetességeit. A következő fordító, akinek a feladata az angolról magyarra való visszafordítás volt, bár angol nyelvű szöveggel találkozott, de magyar anyanyelvű lévén, nem okozott neki nehézséget a magyar értelmezési stratégiák újbóli értelmezése. Tehát elmondható, hogy ha a discourse transfer a fordító anyanyelvén működik, akkor az megkönnyíti a szöveg komplex értelem-egészének megőrzését.

A szövegmodosulások jellegét témakörök szerint is megvizsgáltam. (Itt lehet, hogy belesétáltam abba a csapdába, hogy saját előfeltevésemet akartam igazolva látni, de úgy tűnik, legalábbis e kísérlet keretében, hogy a várt eredmény igazolódott.) Eszerint a legkevesebb módosulás a *Társadalom/életmód* témakörű szövegek esetében ment végbe, több módosulás ment végbe a *Gazdasági élet* témakörébe tartozó cikkek esetében, még több a *Közélet/politika* témakörben és a legtöbb a *Kultúra/tudomány* témakörben, bár ez utóbbi szöveg-csoport nem tartalmazott sem szintaktikailag, sem szemantikailag a fordítás szempontjából nehezebb elemeket, mint a többi szövegek. (Bár azt is tudjuk, hogy a fordítási problémák sem előre kijelölhetőek, mindig csak az adott hely konkrétságában mutatkozik meg, hogy mi is valójában a fordítási probléma).

Tehát a szövegek értése és fokozatos félreértése a következő két szélső érték között helyezkedett el: a *Társadalom/életmód* témakörbe tartozó magyar forrásnyelvű szöveg a negyedik átfordítás után is érthető maradt, a *Kultúra/tudomány* témakörbe tartozó angol forrásnyelvű szöveg utolsó változata már szinte értelmezhetetlen lett.

A *Közélet/politika* és a *Gazdasági élet* témakörébe tartozó cikkek esetében nem volt semmilyen előfeltevésem, hogy melyik esetében lesz nehezebb a szövegek értelemegészének megtartása. Egyébként a helyezés köztük majdnem döntetlen, nyilvánvalóan az eltérések más-más természetűek. A gazdasági szöveg esetében egy-egy fogalomnak az értelmező fordítása, és általában a fordításban megfigyelhető hozzáadás, az explicitáció volt az, ami a további fordítás során már értelmezési nehézségekhez vezetett.

A *Közélet/politika* témakörbe tartozó szövegek nagyon erősen az adott kul-

túrához kötődnek. Az várható volt, hogy az angol forrásnyelvű politikai szöveg esetében a reáliáknak, esetleg „kvázi reáliáknak” az átvitele a többszörös fordítás során torzul, sőt esetleg értelmezési zavar is keletkezhet belőlük. A magyar forrásnyelvű politikai szöveg esetében azonban nem a reáliák jelentettek gondot, hiszen ezek a magyar fordító számára értelmezhetők voltak. Itt inkább a hangsúlyok, célzások apró eltolódásai vezettek fokozatosan az értelem módosulásához.

7. Az értési, értelmezési különbségek okai

Mi lehet az oka az értési különbségeknek az eltérő témájú szövegek között? Természetesen nem állíthatom, hogy a szövegek nyelvileg azonos nehézségűek lettek volna. Ennek megállapítása ugyanis szinte lehetetlen. Ehhez minden szöveg minden grammatikai elemét ki kellene emelni a szövegből, és összetettségi fokuk alapján valamiféle sorrendbe kellene állítani őket.

Számos interpretációelméleti írás próbál az interpretáció mibenlétére választ adni, én itt erre nem vállalkozom, csupán néhány aspektust szeretnék kiemelni. Természetesen ahhoz, hogy a fordításban egy az eredeti szöveg intenciójának megfelelő értelmezéssel találkozzunk, nem elegendő pusztán a szöveg szintaktikai és szemantikai jegyeinek dekódolása, elengedhetetlen a fordító egyéb ismereteinek aktív működtetése is.

A forrásnyelvi kultúrára vonatkozó háttértudáson és a fordítónak azon tudásán kívül, hogy a célnyelvi befogadók milyen ismeretekkel rendelkeznek, egy igen bonyolult, szorosan szövegközeli oszcilláció zajlik le az interpretáció során a fordítónak már meglévő ismeretei és a szövegből „kiolvasott” ismeretek között.

A már meglévő ismereteken nem csupán az adott forrásnyelvhez kapcsolódó kulturális ismereteket értem, bár természetesen ezek is sok esetben rendkívül fontosak. A megértésnek van azonban egy ennél alapvetőbb mozzanata is, amely döntő lehet a fordításban. Nevezetesen az, hogy mindenről rendelkezünk eleve adott ismeretekkel, mondhatni eleve valamilyen értelmezés talaján állunk. Ebből kell minket a szövegnek állandóan kimozdítania, saját értési horizontunkat módosítania vagy esetleg megerősítenie.

Ezek a folyamatok mindig egymásra utaltak, a legegyszerűbb interpretációs folyamatban is egyszerre működnek. Pontosan az jelenti a nehézséget, hogy kölcsönösen feltételezik egymást, így látszólag paradox helyzetben van az interpretátor. De e látszólagos apória a konkrét értelmezési folyamatban feloldódik, a két folyamat nem kölcsönösen lehetetlenné teszi egymást, hanem egymás kiegészítőivé válhatnak. Általában azokban a szövegekben nehezebb az eredeti értelem feltárása, ahol a tárgyra vonatkozó komplexebb tudásanyag mellett, a fordítótól a fent leírt értelemben bonyolultabb értelmezési stratégia követel-tetik meg.

A következőkben példákkal szeretném illusztrálni azokat a fordítási problémákat, ahol a különböző változatokban a fordítói értelmezés valamely aspektusa nyilvánul meg, vagy ahol bizonyos fordítási törvényszerűségek igazolódnak.

8. Explicitáció

Az explicitáció bővítést jelent, vagyis azt, hogy egy általános tendencia szerint a fordított szövegek hosszabbak, mint az eredeti szöveg. Az elmélet részletes leírását, végiggondolását Klaudy Kinga több tanulmányában olvashatjuk. Szintén ő végzett már a visszafordítás módszerével kutatást, amely ezen törvényszerűség működését igazolta. (Klaudy 1993, 1996). Az explicitáció jelensége jól megfigyelhető a többszörös átfordításon keresztül.

A példamondat forrása: 1. témakör: *Társadalom/életmód*

M: Ismerik ugye a mindenre kíváncsi gyermek szinte naponta elhangzó kérdéseit ...

MA: You surely know the *ever* audible questions of the *ever* interested therefore *ever* asking child...

MAM: Biztosan ismered az *állandóan* hallható kérdéseket az *állandóan* érdeklődő, és ezért *állandóan* kérdezősködő gyerektől ...

MAMA: You are certainly familiar with the *constant* questions of the *constantly* curious and therefore *constantly* inquiring children ...

MAMAM: Biztosan ismerősek a *végtelenül* kíváncsi, ezért *végtelesen* kérdezősködő gyerekek *véget nem érő* kérdései...

Ebből a példából látjuk, hogy az eredeti mondatrészt az első fordító átalakította, kibővítette egy mellékmondatos szerkezetté, és bár a visszafordítás során ez elhagyható lett volna, tehát a magyar nyelv megengedte volna a tömörítést – implicitációt – de a második fordító nem élt ezzel a lehetőséggel, így ez a szerkezet aztán mindvégig megőrződött. E példában a szöveg értelmezése gyakorlatilag nem változott a bővítés ellenére sem.

9. Implicitáció

A következő példával az ellentétes irányú folyamatra, a szűkítésre, az implicitációra szeretném felhívni a figyelmet. Általában megfigyelhető, hogy a fordító számára nehezen értelmezhető mondatok fordításakor egyszerűsítést alkalmaz. Az egyszerűsítés művelete illusztrálja Toury egyik tentative felállított törvényét arról, hogy a forrásnyelv „textémái” a célnyelvben „repertorémákká” válnak, vagyis hogy a forrásnyelv szövegviszonyai gyakran megváltoznak, eltorzulnak a fordításban, mivel a fordító alacsonyabb szintről választja ki a nyelvi egységeket, mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg megfogalmazója tette (Toury 1993: 28).

A példaszöveg forrása: 2. témakör: *Közélet/ politika*

- A The ubiquitous Barbours should be swapped for black nylon jackets **that bear some resemblance to the Prada ones** – nobody outside the party wants to be reminded of the size of your estate or your prowess on the grousemoor.
- AM A kirándulós vadászkabátot cseréljük le egy fekete nylon dzsekire – a külvilág nem szereti, ha birtokunk nagyságára emlékeztetjük, vagy a fácánvadászatokra.
- AMA Let's substitute the sportsman's coat worn at outings for a black nylon jacket – the world outside does not like being reminded of the largeness of our estates or the pheasant huntings.
- AMAM Helyettesítsük a kiruccanásokon hordott sportkabátot egy fekete nylon zakóval – a külvilág ugyanis nem szereti, ha emlékeztetik ingatlanunk nagyságáról, vagy a fácánvadászatokról.
- AMAMA One should replace the sports jackets worn on a trip with a black nylon jacket as public does not like being reminded of the size of one's property or pheasant hunting.

Mivel a példát az egyszerűsítésre hoztuk fel, csak röviden érintjük az egyéb fordítási problémákat, pl: a *Barbour* vagy a *grousemoor* fordítását. A *Barbour jacket* rövid vízhatlan kabát, jómódú vidéki úriemberek jellegzetes viselete, mivel hétvégén kiránduláshoz, vadászathoz hordják, nevezhető vadászkabátnak, de a *grouse shooting* nem fácánvadászat, hanem fajdvadászat, amit a lápos Skóciában a *grouse moor*-on szokott űzni az angol arisztokrácia (vö: Bart 1998: 24, 107).

10. Fókuszeltolódás

Érdekes példákat gyűjthetünk a szövegekből arra, hogy a fordító értelmezései hogyan hoznak létre apró hangsúlyeltolódásokat. Megváltozik a fókusz, a topic/comment tagolódás, s a változtatás eredményei tovább gyűrűznek a többi fordításban, míg a mondat értelme teljesen át nem alakul.

A példaszöveg forrása: 2. témakör: *Közélet/ politika*

- M A magyar polgárosodás álma Floridában találkozik majd a megvalósult amerikai álommal.
- MA The dream of the rising Hungarian middle class is going to meet the materialised American Dream in Florida.
- MAM Az emelkedő magyar középosztály álma a megvalósult amerikai álommal találkozik Floridában.

- MAMA The dream of the Hungarian middle class on the rise meets the fulfilled American dream in Florida.
- MAMAM A magyar középosztálynak a felemelkedésről szőtt álma megegyezik a Floridában beteljesült álommal.

11. Szemantikai eltolódás

A következő példa a szemantikai eltolódást mutatja be egy olyan lexikai egység (PhD) esetében, amely látszólag nem jelent interpretációs nehézséget. A PhD önmagában jelenthet „fokozatot” is, „értekezést” is. Ebben az esetben a „fokozat” jelentés lenne a helytálló. Mivel az eredeti szövegben nem szerepel a degree (fokozat) szó, a fordítás fokozatosan eltolódik a másik irányba a „tézis”, „értekezés” irányába, hogy végül az utolsó fordításban *pamphlets* ként jelenjen meg.

A példaszöveg forrása: 4. témakör: *Kultúra/tudomány*

- A ...the number of philosophy *PhDs* granted in America grew from 83 in 1949–50 to 225 in 1988–89.
- AM Míg a filozófiai tárgyú *doktoranduszi diplomák* száma 1949/50 évi 83-ról 1988/89-re 255-re növekedett.
- AMA ...and the number of *theses* in the theme of philosophy rose from 83 in 1949/50 to 225 in 1988/89.
- AMAM ...az *értekezések* száma filozófiai témában 1949/50-ben számolt 83-ról, 1988/89-ben számolt 225-re nőtt.
- AMAMA ...and the number of *pamphlets* on philosophical topics has increased from 83 in 1949/50 to 225 in 1988/89.

12. Prekonceptiók okozta torzulások

Végül egy példa arra, amikor a szintaktikailag egyszerűnek tűnő szerkezet is téves fordításhoz vezethet, mivel a fordító „nem hisz a szemének”, vagyis a szöveg értelmezését erősen befolyásolják prekonceptiói. Ilyenkor nem a szövegben belüli konzisztenciát véti el a fordító, hanem a világról való ismeretei és a szöveg által közölt információ között nem talál konzisztenciát. Ebben az esetben a fordító nem a szöveghez fordult segítségért, hanem a saját előzetes tapasztalatához igazította a fordítást.

A példaszöveg forrása: 2. témakör: *Közélet / politika*

- A There are men in the party who have never forgotten Bertrand Russell’s gibe about Anthony Eden – “*Not a gentleman; dresses too well*” – and have struggled for just the right level of incompetence ever since.

- AM Biztos vannak emberek a pártban, akik jól emlékeznek még Bertrand Russell gúnyos mondatára Anthony Edenről – „*Nem úriember, túl jól öltözik*” – és ezen kijelentés óta próbálják az oda-nem-illő öltözék megfelelő szintjét elérni.
- AMA There must be some people in the party who can still recall Bertrand Russell’s ironic sentence about Anthony Eden – “*He is not a gentleman, he is too well dressed*” – and since this statement they have been trying to reach the proper level of unsuitable clothing.
- AMAM Kell lennie néhány olyan embernek a pártban, aki Bertrand Russell Anthony Edenről mondott ironikus mondatára még mindig emlékszik – „*Ez nem úriember, csak túlságosan jólöltözött*” – és e kijelentés elhangzása óta igyekeznek is elérni az elégtelen öltözködés elégséges szintjét.
- AMAMA There must be a couple of people in the party who still remember Bertrund Russel’s ironic sentence about Anthony Eden – “*He is not a gentleman, he is only too well-dressed.*” And since that statement they have been trying to reach the satisfactory level of unsatisfactory dressing.

Összefoglalásként azt a tapasztalatot szeretném elmondani, hogy a fordítóképzésben, tehát a visszafordítás elméletének gyakorlati felhasználásakor ez a módszer minden várakozást felülmúlóan hasznosnak bizonyult. A szövegeket közösen részletesen elemeztük, és ez a módszer igen sokat segített a hallgatóknak annak tudatosításában, hogy az eredeti értelem helyes feltárása, és az értelem egészének visszaadása mennyire összetett feladat.

Hasznos volt az is, hogy a hallgatók saját fordításait nem az általuk ismert eredeti szöveggel hasonlították össze. Ilyenkor ugyanis a két szöveg mindig kölcsönösen interpretálja egymást. Ez azonban megtevesztő, hiszen a fordítás befogadója nem veti össze a fordítást az eredetivel, neki csak a fordított szöveg áll rendelkezésére, és annak alapján kellene a lehető legpontosabban az eredeti szövegszintű értelemegységig eljutnia.

Irodalom

- Bart I. 1998. *Angol–magyar kulturális szótár*. Budapest: Corvina.
- Bühler, K. 1965. *Sprachtheorie*. Stuttgart: Fischer.
- Dechert, H. & Sandrock, U. 1986. Thinking-Aloud Protocols: The Decomposition of Language Processing. In: Cook, V. (ed.) *Experimental Approaches to Second Language Learning*. Oxford: Pergamon. 111–126.
- Derrida, J. 1985. *The Ear of the Other: Texts and Discussions with Jacques Derrida*. McDonald, C. (ed.) Lincoln: University of Nebraska Press.
- Klaudy, K. & Kohn, J. (eds.) *Transferte Necessé Est... Current Issues of Translation Theory*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola.

- Klaudy, K. 1993. On Explicitation Hypothesis. In: Klaudy, K. & Kohn, J. (eds.). 69–79.
- Klaudy, K. et al. (eds.) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy, K. 1996. Back-Translation as a Tool for Detecting Explicitation Strategies in Translation. In: Klaudy, K. et al. (eds.) 99–115.
- Krings, H.P. 1987. The Use of Introspective Data in Translation. In: Faerch, C. et al. (eds.) *Introspection in Second Language Learning*. Clevedon-Philadelphia: Multilingual Matters. 159–176.
- Lörscher, W. 1991. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Paepcke, F. 1986. Az ekvivalencia illúziója. *Helikon Világirodalmi Figyelő*. 1–2. 57–85.
- Reiss, K. 1980. Fordítás és szövegtipológia. In: Bart, I. & Klaudy, K. (eds.) *Fordítás-elméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. 229–249.
- Snell-Hornby, M. 1988. *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam: Benjamins.
- Steiner, G. 1975. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London: OUP.
- Toury, G. 1993. Still in Search of Laws of Translational Behaviour: Closing in on Discourse Interference. In: Klaudy, K. & Kohn, J. (eds.) 21–39.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: Benjamins.

Hadamitzky–Kazár

KANJI és KANA

A japán írásrendszer
kézikönyve és szótára

E könyv legfőbb célja, hogy bevezesse használóját a modern japán írásrendszerbe. Elsősorban tankönyvnek szántuk, ám egyszerűsített kézikönyvként is szolgál, hiszen mutatói és táblázatai lehetővé teszik a tárgyat, mintegy 2000 írásjegy gyors kikeresését.

Minden írásjegyet és szót átírásban is feltüntettünk.

Az egyes írásjegyeket a következő adatsorok kísérik: a vonások sorrendje; olvasat(ok); jelentés(ek); példák; a hozzáadott írásjegyek jelzőszámai.

Az 1945 kanjihoz több, mint 4000 olvasat tartozik, amelyek közül mintegy 2000 önálló, egyszerű szót képvisel. Megközelítőleg 9000, gyakoriság szerint válogatott összetétellel mutatjuk be, miként használják az írásjegyeket más írásjegyekhez kapcsolva. A kanji-jegyzék kb. 11 000 alapszót tartalmaz.

Scholastica

A Scholastica kiadványai a következő címen rendelhetők meg:

1123 Budapest, Kékgolyó utca 30.

Fax: 212-8320